

ŠTUDENTI VÝBEROVÉHO VZDELÁVACIEHO SPOLKU RECENZUJÚ

PETER HODÁL, MIROSLAV SIROTA, EVA PAUKOVÁ

PETER HODÁL

MILES DAVIS A QUINCY TROUPE: MILES – AUTOBIOGRAFIE

Silberman, Bratislava 2000

Životopisy sú zaujímavým druhom literatúry. Istá časť čitateľov ich pokladá za podradný žáner (často oprávnene), istá časť za podstatné (často oprávnene). Kvalita závisí od autora životopisu a od toho, čím je zaujímavá osoba, ktorá sa v diele prezentuje, teda spoluautora životopisu. Literárna kvalita, isté zhmotnenie myšlienok, závisí zvyčajne práve od profesionálneho životopiscu.

V prípade Miles Davisa ide o knihu pozoruhodnú z viacerých hľadísk. Miles Davis bol americký jazzový hudobník. „Zvuk“ jeho trúbky sa stal legendárnym. Čím je ale zaujímavý jeho život a prečo vôbec túto knihu čítať?

Jazz ako hudobný štýl sa rozvíjal od konca 19. storočia. Práve v štyridsiatych rokoch 20. storočia, keď sa mladý Miles Davis dostáva na scénu, prichádza jazz do svojho najlepšieho obdobia. Vzhľadom na to, že americká populárna hudba je ešte v nedohľadne, je jazz hudbou pre široké masy. I keď je prirodzenejší pre černochoch, keďže vychádzal z ich hudobného a rytmického cítienia, ovládol hudobné kluby v New Yorku.

Jazz je hudba o tvorivých schopnostiach jednotlivcov. Vyžaduje hudobníkov, ktorí nielen dokonale ovládajú svoj nástroj, ale predovšetkým vedia podľa potreby reagovať na novo vzniknutú situáciu, vedia improvizovať. Pre väčšinu hudobníkov je typický zvuk, ktorý si udržiavajú počas svojej kariéry na nahrávkach či koncertoch. Zvukom sa myslí spôsob hrania, ktorí danému jednotlivcovi najviac vyhovuje.

Miles Davis je osobitný v tom, že na rozdiel od ostatných, svoj „zvuk“ programovo menil každých päť rokov. Nepochybne v počiatočoch je pre hudobníka dôležité čo to si odohrať, neskôr ale prichádza proces hľadania. Hudba v jeho ponímaní znamená napredovanie a hľadanie nových foriem a kombinácií, odlišné využívanie zaužívaných postupov. Najviac sa ukazuje pri zakladaní skupiny – jazzoví hudobníci väčšinou nemajú problém zahrať čokoľvek, preto by sa mohla zdať irelevantné, či bude hrať jeden alebo druhý, keď to vedia zahrať obidvaja. Podstatná je však práve improvizácia. Čo znamená schopnosť hráča hrať istým spôsobom bez toho, aby mu niekto vysvetľoval, že má hrať takým spôsobom. Hudobník musí prirodzene, bez vysvetľovania, reagovať na zvuk skupiny. Jednoducho povedané, musí „sediť“, rozmýšľať obdobným hudobným spôsobom. Toto bola práve „špecializácia“ Mileasa Davisa. Väčšina jeho skupín nemala dlhé trvanie, štyri-päť rokov. Ale práve preto, že išlo o nové hľadanie foriem, bolo nevyhnutné nájsť muzikantov rozmyšľajúcich podobne. Tým, že nie každý je schopný meniť svoje hudobné cítienie, musel Miles pri svojich nových projektoch meniť celú skupinu či jednotlivcov, nakoľko vyžadoval iné cítienie. Veľa hráčov to nedokáže.

„Chtěl jsem, aby vyšli ze sebe. Rozumíte, když postavíte muzikanta do role, kdy musí udělat něco jiného než dělá celou dobu, tak to dokáže, ale aby toho byl schopen, musí taky jinak myslet. Musí zapojit svou fantazii, přistupovat k muzice daleko tvořivěji, musí víc riskovat. Musí hrát víc než umí, daleko víc, a taky musí hrát to, co by ho mohlo dovést dál, než kde se při hře normálně celou dobu nachází, do nových míst, kde by se cítil ihned naprosto v pohodě, jako ry-

ba ve vodě, a hned zase na další místo a ještě dál. ... Vždycky sem muzikantům v kapele opakoval, aby hráli co umí a pak, aby hráli víc než to, prostě aby šli dál. Protože tak se může něco stát a tak se taky rodí velký umění a parádní muzika.“

Uvedený citát nanajvýš vystihuje Milesov spôsob hrania. Zdá sa, že je to jasný návod na kvalitnú a úspešnú hudbu. Samotná rada ale nestačí, treba aj niekoho, kto by hudobníkov usmerňoval, len tak sa môže podariť niečo veľké, a takých ľudí ako bol Miles Davis veľa nebolo a asi ani nebude. Preto je a bude jeho postavenie v dejinách hudby také výnimočné.

„Všetchna tahle muzika, ale byla úplně jiná a hromada kritiků z toho měla dost těžkou hlavu. Kritici totiž vždycky chtějí každého někam zařadit, někam si vás v těch svých hlavičkách zaškatulkovat, aby se vám líp mohli dostat na kobytku. Nejsou moc rádi, když se něco hodně mění, protože pak se musí namáhat, aby pochopili, co člověk vlastně dělá.“

Miles Davis mal šťastie, že hral s každým kto v džeze niečo znamenal a každý, kto v jazeze aj dnes niečo znamená a má nad štyridsať, hral s ním. Táto kniha je správou o jeho hudobnom zmyšľaní, vývoji a spôsoboch, ktoré ovplyvnili jazzovú aj populárnu hudbu. Umožňuje sledovať majstra priamo pri práci, „vidieť“ mu až do hlavy. Príjemné čítanie.

MIROSLAV SIROTA

HĽADANIA V JEDNEJ ILÚZII...

SIGMUND FREUD:

NESPOKOJENOSŤ V KULTÚRE.

Hynek, Praha 1998.

„Ne, naše věda není iluzí. Iluzí by však bylo lo věřit, že můžeme dostat odjinud, co ona nám dát nemůže (s. 56).“ Týmito často citovanými slovami obhajuje Sigmund Freud (1856–1939) psychoanalytickú vedu a moja recenzia s nimi bude polemizovať.

Uvedený výrok môže nájsť čitateľ v štúdiu Budoucnosť jedného iluze (1927) a môže si ju prečítať v českom preklade Ludvíka Hoška spolu s psychoanalytickou reflexiou kultúry Nespokojenosť v kultúre (1930) v knihe s rovnakým názvom.

Dlh spôsobený komunizmom, ktorý sme voči Freudovým spisom mali, sme už takmer splatili, aj keď kompletne vydanie diela tohto plodného autora sa ešte len musí zrealizovať. Vydanie knihy Nespokojenosť v kultúre (1998) je tiež snahou o splátku aj voči aplikačne orientovanej psychoanalýze. Pritom spojenie týchto dvoch psychoanalytických výkladov kultúrnych fenoménov do jednej knihy má svoje opodstatnenie. Vyplýva nielen z ich časovej blízkosti, úzkeho časového rozpätia ich vzniku. Ale je najmä výrazom ich vzájomnej myšlienkovej spätosti. Obe sú rozpracovaním Freudom formulovaného paradoxu kultúry.

Freud si ako bystrý pozorovateľ a sčítaný vzdelanec všimol, že kultúra slúži človeku, že zvyšuje jeho šance na prežitie, minimalizuje obmedzenia, ktoré kladie príroda, ale pôsobí zároveň aj protichodne. Kultúra vystavuje obmedzenia uspokojovania pudov, a tým podkopáva podmienky ľudského šťastia. To je hlavný dôvod, prečo sa ľudia cítia v kultúre akosi nespokojne. Treba povedať, že Freud nerozlišuje medzi kultúrou a civilizáciou. Pod kultúrou chápe nielen mechanizmy, zabezpečujúce získavanie prostriedkov na uspokojovanie pudov a ich distribúciu, ale aj mechanizmy – psychický inventár kultúry – ktoré obsluhujú práve útechu voči strádaniu pudov. Kompenzácia strádania, ktoré je spôsobené práve odoprením pudovej realizácie, obmedzenými zdrojmi a systémom ich prerozdelenia, má rôzne prostriedky.

V eseji Budoucnosť jedného iluze sa venuje práve analýze náboženských predstáv ako časti takéhoto kultúrneho mechanizmu ako formy kompenzácie strádania. Freud, ktorý považuje náboženstvo za ilúziu (resp. kolektívny blud), kladie na budúcnosť tejto ilúzie

nihilistické požiadavky. Snaží sa však nielen o negatívne, pesimistické formulovanie problému: „Náboženstvá by tedy bylo obecně lidskou nutkavou neurózou, podobně jako dětská neuróza by vznikalo z oedipovského komplexu, ze vztahu k otci (s. 43)“ – ako vývojovej fázy ľudstva priradenej na prekonanie oedipovského komplexu. Ale ponúka nám aj riešenie – je asi na čase nahradit úspechy vytěšnění výsledky racionální duševní práce (s. 44).

Pod rozumom a výchovou k realite chápe Freud predovšetkým vedu, a teda aj psychoanalýzu. Práve tie sú otvorené voči zmene, sú voči svetu korigovateľné, vykazujú flexibilitu, a tú považuje za najlepšiu cestu zlepšenia ľudskej existencie – zmiery medzi človekom a jeho kultúrou. Preto Freud tvrdí, že psychoanalýza nie je ilúziou. Dostali sme sa teda k úvodnému citátu, a preto tu zahatám ďalšie rozvádzanie a špecifikovanie Freudových argumentov. Jednak preto, aby som čitateľa nepripravil o potešenie z brilantne napísaného Freudovho textu. Ako aj z dôvodu, že sa chcem vyhnúť odbornému hodnoteniu oboch textov, keďže mi táto úloha neprináleží. Radšej sa zameriam na dôsledky, zdá sa, paradoxného citátu z úvodu recenzie.

Z pohľadu súčasnej psychológie Freudova psychoanalýza sa určite nedá považovať za vedu v pozitivistickom zmysle slova. Ba čo viac, nájdú sa aj takí, ktorí by o nej tvrdili, že je len ilúziou. V hre sú však viaceré aspekty takejto situácie. Jedným z nich je nesporne aj vyliečenie, ktoré poskytli vede viaceré práce o dejinách vedy podmýňajúce výsostné postavenie vedy v našej kultúre. Veda, zdá sa, nie je výsadným vlastníkom poznania, ani nie je v jej realnej, každodennej praxi len čistým výrazom racionálneho poznania. Človek vďaka nej síce urobil miliónové kroky dopredu (?), takmer nahradil boha – v Nespokojenosti v kultúre Freud sám hovorí o bohu s protézami –, no napriek tomu sa „...dnešní člověk ve své podobnosti bohu necítí šťastným (s. 86)“. Ani

psychológia si nevystačí len s prísne vedeckými poznatkami a napriek môjmu názoru, že Vaša veda, vážený pán Freud je ilúziou, musíme hľadať inde to, čo nám ve-da dať nemôže – aj v ilúzii psychoanalýzy.

K Freudovi spravidla zaujímame extrémne postoje. Už tradične sú jeho texty predmetom ostrej kritiky, odborného nesúhlasu, koniec koncov ani jedna z tých esejí sa nestretla s veľkým pochopením antropológov a sociológov. Alebo sú predmetom obdivného zbožňovania, totemickým zvieraťom, adorovaným fetišom. Napriek dobovému charakteru oboch esejí ako reakcie na zlyhanie kultúry a zjavnému vedeckému optimizmu sú hodné našej pozornosti, pretože „...čím méně však člověk ví o minulém a současném, tím nejistější bude jeho úsudek o budoucím (s. 5)“. A v tomto smere sú to obohacujúce hľadania v jednej ilúzii.

EVA PAUKOVÁ
TAJOMSTVO ČÍNSKEJ IZBY
STANISLAW LEM: TAJEMSTVÍ
ČÍNSKÉHO POKOJE.

Mladá fronta, Praha 1999

Nie je to nič neobvyklé, ak spisovateľ populárnej literatúry píše zároveň teoretické texty. Ani snaha sklbiť beletriu s filozofiou nie je ničím výnimočná. Málokedy sa však stáva, že autor využíva práve science-fiction, aby doň zaobalil svoje hypotézy vychádzajúce z najnovších poznatkov vedy a ústiace do filozofie, ktorú možno nazvať „filozofiou (o) budúcnosti“. Stanislaw Lem napísal od roku 1946 do súčasnosti desiatky románov, poviedok a divadelných hier, z ktorých ho najväčšmi preslávili knihy ako Nepremožiteľný, Hviezdne denníky či dnes vďaka filmu aktuálny Solaris. Sám autor hovorí, že tieto „fantazmagórie vtelené do príbehov“ nemali byť beletrizovanými predpovedami. „Nijako som sa nesnažil odhľadávať akúsi ozajstnú budúcnosť, len som sa

snažil predstaviť si, čo civilizácia na vysokom stupni vývoja môže ešte urobiť, aby neodumrela alebo sa sama nezničila.“ Napriek tomu sa jeho originálne myšlienky javia ako prognostické, či – povedané slovami Pavla Weigla – občas až jasnozrivé. Lem svoje idey podával cestou populárnej literatúry, aby ich vôbec mohol zverejniť. Systém, v ktorom prežil väčšinu života, nebol ochotný prijať „lemológiu“ ako serióznu teóriu a prognózy zahalené do kostýmov a kulís science-fiction pre zmenu nepochopil.

V roku 1964 zhrnul Lem všetky svoje vtedajšie teoretické úvahy do diela Summa technologiae. Pri názve sa nechal inšpirovať Tomášom Akvinským a jeho stredovekou Summou theologiae, čím naznačil svoj odvážny pokus zosumarizovať v jednej knihe všetky dôležité vedecko-technologické poznatky svojej doby. Súčasnému sofistickovanému čitateľovi sa môže Lemova Summa javiť ako zmes chaotických opisov, napísaných divnou terminológiou s viditeľnými teoretickými dierami. No v čase, kedy sa len začínali naše exkurzie do vesmíru a genetika sa pred vedcami úspešne ukrývala, zatiaľ čo kybernetika a kvantová fyzika hrali na dvore guľičky, Summa technologiae bola priam poburujúca. Nájdeme v nej kapitoly o intelekttronike (možnostiach simulácie inteligencie), fantomatike (dnešnej virtuálnej realite), či state o možnosti pestovať informácie a uskutočniť tak rekonštrukciu evolúcie.

Lem bol voči svojmu dielu vždy skeptický. Domnieval sa, že jeho predstavy sú len vzdialené fantázie, zahalené hmlou budúcnosti. Napriek tomu sa niektoré z nich začali uskutočňovať. Tajomstvo čínskej izby, akási rekapitulácia Summy technologiae i ďalších diel a zároveň prehľadom autorových súčasných názorov a vedeckých prognóz, obsahuje viac ako tridsať esejí sledujúcich niektoré línie Lemovej snahy o poznanie. Jednotlivé state sa však dajú zastrešiť pod širšie témy, medzi ktorými

jasne dominuje záujem o umelú inteligenciu. Lem hľadá *tertium comparationis*, „porovnávaciu základňu“, „filozofiu používania počítačov, ktorá presiahne spor o rozdieloch a podobnostiach medzi umelou inteligenciou a ľudským mozgom, pretože inak sa mozog stane konečným vtelením rozumu a bude musieť byť uznaný za nedosiahnuteľný vzor, podobne ako bol kedysi etalon metra v podobe platinoiridiovej tyče.“ Pýta sa, či je ľudský mozog vhodným vzorom pre umelú inteligenciu. Pojem *artificial intelligence* nahrádza termínom *artificial servility*, pretože stroje ani dnes nie sú nič viac, len naši otroci. Ich inteligencia sa podobá inteligencii tráviacej sústavy, ktorá najskôr požíva potravu, potom ju trávi a týmto „inteligentným“ spôsobom získava energiu pre organizmus. Stroje podľa Lema teda zďaleka nie sú inteligentné. „Neexistuje *Deus ex machina* – boh v stroji.“ Inteligencia či rozum so sebou prinášajú rôznorodosť, a preto inteligentný systém, ktorý operuje na báze porozumenia, môže poslúchnuť alebo odmietnuť. Absolútna poslušnosť stroja dokazuje, že je bez vôle. Lem tak implicitne navrhuje novú verziu Turingovho testu, podľa ktorej by sa stroj vnímal ako inteligentný, keby bol teoreticky nepredvídateľný a potenciálne neposlušný. Pokiaľ si zvolíme za kritérium inteligencie človeka, tak ako to urobila súčasná veda, umelá inteligencia (bez ohľadu na jej dosiahnuteľnosť) pravdepodobne nebude spĺňať podmienky technickej užitočnosti.

V mnohých úvahách Lem dokazuje svoju schopnosť kombinovať technické vymoženosti s pozorovaním prírody podobným spôsobom ako „starí dobrí filozofi“. Cestu vedy vidí v inšpirácii prírodou. Sám postupoval podobným spôsobom už v čase Summy a tento prístup mu vydržal. „Osobne sa už niekoľko desiatok rokov dožadujem, aby sme sa snažili dohnať, či dokonca predbehnúť prírodu ako konštruktéra.“ Namiesto princípu *top-down* (zhora

– nadol), teda neustáleho zmenšovania technológií navrhuje postupovať smerom *bottom-up* (zdola – nahor), pretože tak funguje technika života. Pri jeho zrode sa už v zárodku nachádza informácia schopná sebarozvoja a sebaregulácie. Život je pestovaním informácii. Lemova vízia zo šesťdesiatych rokov sa pomaly premieňa na skutočnosť po tom, čo bol v roku 1994 uverejnený článok v *New Scientist* s názvom „Molecules that build themselves.“

Lem vo svojej čínskej izbe viackrát opäť tridsaťročnú myšlienku, o ktorých sa zabudlo, že je ich otcom. Málokto vie, že si vyfantazíroval virtuálnu realitu, či v románe Nepremožiteľný stvoril prvý biomorfný hmyz. Jeho návraty sú dôkazom toho, že napriek obrovskej skromnosti, každý autor potrebuje aspoň malú dávku ocenenia. Z mojej strany ho Lem určite získal a aj po prečítaní Tajomstva čínskej izby priznávam, že zaslúžene.

Iste by bolo namieste opísať, čo je spomínaným tajomstvom, ktoré Lem objavil v čínskej izbe. Inak povedané, ako Lem vyriešil Searlov problém izby, v ktorej je zatvorený Angličan nehovoriaci po čínsky, ktorý dostáva príkazy zvonka vo forme troch balíčkov kariet s čínskymi znakmi

a zrozumiteľnými inštrukciami, čo má s danými znakmi robiť. Inštrukcie k prvému balíku obsahujú návod v angličtine, ako priradiť znaky obsiahnuté v ňom k znakom druhého balíčka. S tretím balíkom znakov dostane inštrukcie, ako ich priradzovať k dvom prvým. Človek v izbe nevie, že tí vonku nazývajú prvý balíček písmom, druhý príbehom a tretí otázkami. Operuje so znakmi, ktorým vôbec nerozumie a napriek tomu vychádzajú z izby rozumné odpovede. Podľa Searla takto funguje i počítač. Tento hrubo zjednodušený, inak oveľa zložitejší problém vzbudil kontroverznú búrku medzi výskumníkmi umelej inteligencie. A ako ho rieši Stanislav Lem? Odpoveď na túto otázku vám nedám, aby i pre vás zostalo Tajomstvo čínskej izby tajomstvom, kým si knihu neprečítate. Nájdete v nej odpovede na mnohé ďalšie otázky, a čo je ešte prínosnejšie, i mnohé otázky na odpovede, ktoré sa zdali byť jasné.

LITERATÚRA

Lem, S.: Summa Technologiae. Magnet-Press, Praha 1995

Weigel, P.: Stanislav Lem. Magnet- Press, Praha 1995